

जुम्ली भाषामा वाक्यसङ्गति

डा.ओमप्रकाश आचार्य

उपप्राध्यापक, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

Corresponding Author's Email: omacharya3851@gmail.com

सारसङ्क्षेप

जुम्ली भाषा नेपाली भाषाको उत्पत्तिस्थल हाल कर्णाली प्रदेशको सिँजादराको जुम्ला जिल्लामा बोलिने भाषा हो । यो भारोपेली भाषा परिवारको भारत इरानेली शाखाबाट भारत आर्य उत्तरीक्षेत्रको पहाडी भेद हो । जुम्ली खस भाषामा वाक्य व्यवस्था कस्तो छ ? जुम्ली खस भाषामा वाक्य सङ्गतिगत व्यवस्था कस्तो रहेको छ ? भन्ने कुराको खोजी गर्नु नै यस अध्ययनको मुख्य समस्या हो । जुम्ली खस भाषाको वाक्य सङ्गतिगतको अध्ययन गरिनु नै यस लेखको प्रमुख उद्देश्य हो । जुम्ली खस भाषाको वाक्य व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु यस लेखको अध्ययनको थप उद्देश्य हो । जुम्ली भाषामा रहेको कर्ता (उद्देश्य) र क्रिया (विधेय) को सङ्गति, विशेष्य विशेषणको सङ्गति, भेदक भेद्यको सङ्गति र नाम र सर्वनामविचको सङ्गतिको अध्ययन गर्दा यसको संरचना र व्यवस्थामा नेपाली भाषासँग तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । यो अध्ययन गुणात्मक ढाँचाको हो । क्षेत्रगत भ्रमण विधिको प्रयोग गरिएको यो अध्ययन जुम्ला जिल्लाको भौगोलिक क्षेत्रमा जुम्ली भाषामा केन्द्रित छ । क्षेत्रगत रूपमा भ्रमण गरी भाषिक तथ्यांक संकलन गरी, संकलित भाषिक सामग्रीलाई जुम्ली नेपालीको तालिकीकरण गरी विवरणात्मक, वर्णनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । यसरी अध्ययन अनुसन्धान गर्दा यी दुई जुम्ली नेपाली भाषाविच तात्विक भिन्नता छैन । समानता र भिन्नताका आधारमा व्यवस्थित रहेको छ । तर शब्द संरचनामा जुम्ली भाषा आफ्नै मौलिकतामा रहेको छ । नेपाली भाषा भन्दा फरक छ । छोट्या आयो केटो आयो, छोरो हुल्यो छोरो सुत्यो, गाई आई गाई आयो, कान्ठो छोरो कान्छो छोरो, रामो छोरो रामको छोरो । यो लिङ्ग, वचन, आदरका आधारमा भिन्न छ ।

मुख्य शब्दावली : लिङ्ग, वचन, भेदक, भेद्य उद्देश्य, विधेय

Copyright 2025 © Author(s) This open access article is distributed under a [Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

[Attribution-Non Commercial 4.0 International \(CC BY-NC 4.0\) License.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

परिचय

जुम्ली भाषा नेपालको कर्णाली प्रदेशको जुम्ला जिल्लामा बोलिन्छ। यो भाषा छिमेकी जिल्ला मुगु,हुम्ला, डोल्पा,कालिकोट, सुर्खेत, बाँके बर्दिया लगायतका जिल्लाका केही जनसङ्ख्याले बोल्ने गर्दछन्। जुम्ली भाषा भारोपेली परिवारको भारतइरानेली शाखाबाट भारत आर्य उत्तरी क्षेत्रको पहाडी भेद हो। यो भाषा वर्तमान अवस्थामा गोरखापत्र दैनिकीको साप्ताहिक रूपमा प्रकाशित हुने नेपाल स्तम्भ पृष्ठमा प्रकाशित हुने गरेको छ। यस भाषामा पत्र पत्रिका प्रकाशन, समाचार वाचन स्थानीय पाठक्रम पाठपुस्तक लेखन समेत हुने गरेको छ। यसै विषयमा जुम्ली भाषाको वाक्य सङ्गति कस्तो रहेको छ, इभन्ने सम्बन्धमा यस अध्ययनमा अनुसन्धान गरिएको छ। जुम्ली भाषाको वाक्य सङ्गति व्यवस्थाको अध्ययन गरिनु नै यस लेखको प्रमुख उद्देश्य हो। जुम्ली भाषाको वाक्य व्यवस्थाको अध्ययन गर्नु यस लेखको अध्ययनको थप उद्देश्य हो। जुम्ली खस भाषामा वाक्य व्यवस्था कस्तो छ ? जुम्ली खस भाषामा वाक्य सङ्गतिगत व्यवस्था कस्तो रहेको छ ? भन्ने कुराको खोजी गर्नु नै यस अध्ययनको मुख्य समस्या हो। जुम्ली खस भाषाको अध्ययन गरिनुले नेपाली भाषाको प्राचीन स्वरूप पहिल्याउन मद्दत पुग्दछ। भाषा अध्ययनमा भाषिक व्यवस्थाको अध्ययन महत्वपूर्ण हुन्छ। जसले गर्दा भाषा व्यवस्थाको शोधखोज हुन्छ, त्यसैले यस लेखका आधारले जुम्ली खस भाषाको अध्ययन गर्दा यसको वाक्य व्यवस्थाको मुख्य रूपले अनुसन्धान हुने भएकाले यो लेख अत्यन्तै महत्वपूर्ण रहेको छ। यस लेखमा जुम्ली खस भाषाको वाक्य सङ्गतिको मात्र अध्ययन गरिएको छ। यसमा कर्ता क्रियाको, नाम सर्वनाम, विशेष्य विशेषण र भेदक भेद्य बिचको वाक्य सङ्गतिको अध्ययन गरिएको छ।

जुम्ली भाषामा आधारित लेख साहित्य अनुसन्धानात्मक ग्रन्थहरूको पुनरावलोकन गरिएको छ। यसमा जुम्ली भाषाको वर्ण निर्धारणसम्बन्धी भाषा आयोगबाट नै अनुसन्धान कार्य भएको छ। यो कार्य वर्णहरूको निर्धारण कार्यमा सीमित छ। भाषा आयोगबाट जुम्ली भाषाको शब्द सङ्कलनको कार्य भएको छ। यसमा जुम्ली भाषाको व्याकरणको समेत लेखन भएको छ। यी अध्ययनहरूमा जुम्ली भाषाको वाक्य व्यवस्था, वाक्य सङ्गतिको अध्ययन भएको छैन। यस अनुसन्धानमा जुम्ली भाषाको वाक्य सङ्गतिको अध्ययन

गरिएको छ । वाक्यसङ्गति यस अध्ययनको सैद्धान्तिक आधार हो । व्याकरणिक आधारमा जुम्ली भाषामा रहेको वाक्यसङ्गति अध्ययन अनुसन्धानको अवधारणात्मक ढाँचा हो ।

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

यो अनुसन्धान गुणात्मक ढाँचाको हो । खस भाषाको वाक्य सङ्गतिगत व्यवस्थाको अध्ययनमा पुस्तकालय र क्षेत्रगत (क्षेत्र भ्रमण) विधिको प्रयोग गरिएको छ । यसमा जुम्ली खस भाषाका जुम्ला जिल्ला बासी वक्ता एवम् जुम्ला जिल्लाबाहिर अन्यत्रसमेत रहेका सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई लिइएको छ । यसमा सोद्देश्यमूलक नमुना छनोट गरिएको छ । यस लेखको अध्ययन केन्द्र भनेको जुम्ला जिल्ला रहेको छ । यसमा सातओटा गाउँपालिका र एक नगरपालिका गरेर आठओटा स्थानीय निकायका सम्पूर्ण जुम्लीभाषी वक्तासँगको भेटघाट, कुराकानी एवम् छलफलका आधारमा उनीहरूले बोलेको भाषामा रहेको वाक्यसङ्गतिलाई केन्द्रित बनाएर अध्ययन गरिएको छ । जुम्ली भाषी वक्ताहरूबाट भाषिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी विवरणात्मक वर्णनात्मक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

परिणाम र छलफल

यस अध्ययनमा जुम्ली भाषामा रहेको वाक्य सङ्गतिको उद्देश्य विधेय लिङ्ग, वचन, पुरुषका आधारमा हुने सङ्गतिलाई अध्ययन गरिएको छ ।

वाक्य सङ्गतिको परिचय र प्रकार

वाक्यमा प्रयुक्त शब्दहरूका बिचको रूपायनिक मेल वा व्याकरणिक अनुरूपतालाई वाक्यसङ्गति भनिन्छ । सङ्गतिलाई पदमेल वा पदसङ्गति पनि भन्ने गरिन्छ । वाक्यसङ्गतिमा आउने नामिक पद (नाम, सर्वनाम र विशेषण) र क्रियापदका बिच लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा मेल हुन्छ । वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दहरूका बिचको रूपात्मक मेललाई सङ्गति भनिन्छ (अधिकारी, २०६८ पृ. १२९) । यसरी वाक्यमा प्रयोग भएका दुई वा दुईभन्दा बढी शब्द (पद) मा मेल वा समानतालाई पदसङ्गति भनिन्छ । वाक्यमा पदसङ्गति छ/छैन भन्ने आधारमा व्याकरणिक दृष्टिले वाक्यको शुद्ध र अशुद्ध रूप पत्ता लगाइन्छ । पदहरूकाबिच

आपसी सङ्गति भएन भने वाक्य अशुद्ध मात्र हुँदैन, वाक्यले दिने अर्थमा समेत अस्पष्टता हुन्छ। अपेक्षित विचार वा भावनाको प्रभावकारी बोध र विनिमयका लागि सङ्गतियुक्त भाषिक प्रयोगको आवश्यकता पर्दछ। कुनै पनि वाक्यमा परस्परमा सम्बन्धित रहने पदहरूका बिच मेल हुनुलाई सङ्गति भनिन्छ। कर्ता (उद्देश्य) र क्रिया (विधेय) का बिच, विशेष्य (नाम) र विशेषणकाबिच, नाम र सर्वनामकाबिच, भेदक र भेद्यका बिच, नाम कोटिकरका बिच सङ्गति कार्य उद्देश्य (कर्ता) र विधेय (क्रिया) बिचको सङ्गति, विशेषण विशेष्य, भेदक भेद्यबिचको सङ्गति नाम सर्वनामबिचको सङ्गतिलाई लिएर विश्लेषण गरिएको छ।

कर्ता (उद्देश्य) र क्रिया (विधेय) को सङ्गति : वाक्य सङ्ग्रचनामा कर्ता (उद्देश्य) र क्रिया (विधेय) घटकको प्रयोग हुन्छ। कर्ताले एकपदीय र विस्तारकलाई जनाउँछ भने क्रियाले (विधेय) विस्तारक सहितको क्रियालाई जनाउँछ। वाक्यमा प्रयोग हुने कर्ता (उद्देश्य) पद जुन लिङ्ग, वचन र पुरुषको छ क्रिया (विधेय) पद पनि त्यही लिङ्ग, वचन र पुरुषको हुनुलाई कर्ता (उद्देश्य) र क्रिया (विधेय) बिचको सङ्गति भनिन्छ। सङ्गतिको यस प्रयोगमा कर्तृवाच्य कर्ता मानवीय, मानवेतर, सजीव, निर्जीव, सङ्ख्येय, असङ्ख्येय हुन सक्छ। त्यसैका आधारमा क्रियाको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदि निर्धारित हुन्छ।

लिङ्ग : जुम्ली भाषाका मानवीय कर्ता र मानवेतर कर्ताको क्रियापदसँगको लिङ्गगत सम्बन्ध :

पुलिङ्ग		जुम्ली	स्त्रीलिङ्ग
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
छोट्या आयो ।	केटो आयो ।	छोट्टी आई ।	केटी आई ।
भाइले स्याउ खायो ।	भाइले स्याउ खायो ।	बुइनीले स्याउ खाई ।	बहिनीले स्याउ खाई ।
छोरो हुल्यो ।	छोरो सुत्यो ।	छोरी हुली ।	छोरी सुती ।
गोपाल किताप पढ्छोछ ।	गोपाल किताब पढ्छ ।	गीता किताप पढ्छिछ ।	गीता किताब पढ्छे ।

जुम्ली भाषाको छोट्या आयो, छोट्टी आई, भाइले स्याउ खायो, बुइनीले स्याउ खाई, छोरो हुल्यो, छोरी हुली, गोपाल किताप पढ्छो छ, गीता किताब पढ्छि छ वाक्यमा आएका छोट्या, छोट्टी, भाइ, बुइनी, छोरो, छोरी, गोपाल, यहाँ छोट्या आयो वाक्यमा पुलिङ्ग कर्तासँग आयो क्रियाको प्रयोग भएको छ भने छोट्टी आई वाक्यमा स्त्रीलिङ्गी

कर्ता *छोट्टीसँग आई* क्रियाको प्रयोग भएको छ । *भाइले स्याउ खायो* वाक्यमा *आयो* पुलिङ्ग कर्तासँग *खायो* क्रियाको प्रयोग भएको छ भने *बुइनीले स्याउ खाई* वाक्यमा *बुइनी* स्त्रीलिङ्गी कर्तासँग (उद्देश्य) *खाई* क्रिया (विधेय) को प्रयोग गरिएको छ । *छोरो ढुल्यो* वाक्यमा *छोरो* पुलिङ्ग कर्तासँग *ढुल्यो* क्रियाको प्रयोग भएको छ भने *छोरी ढुली* वाक्यमा *छोरी* स्त्रीलिङ्गी कर्तासँग *ढुली* क्रियाको प्रयोग भएको छ । *गोपाल किताप पढ्छे* वाक्यमा *गोपाल* पुलिङ्ग कर्तासँग *पढ्छे* क्रियाको प्रयोग भएको छ भने यसरी मानवीय कर्ताको लिङ्गानुसार जुम्ली भाषामा क्रियामाथि प्रभाव पर्छ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पनि मानवीय नामको कर्ताको क्रिया लिङ्गानुसार परिवर्तन भएको छ । यद्यपि जुम्ली भाषाको वाक्यमा प्रयुक्त शब्दमा भने भिन्नता छ ।

जुम्ली भाषाको मानवेतर कर्ताको क्रियासँग सङ्गति निम्नानुसारको हुन्छ :

पुलिङ्ग			स्त्रीलिङ्ग
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
बल्ल आयो ।	गोरु आयो ।	गाई आई ।	गाई आयो ।
भाले हरायो ।	भाले हरायो ।	पोथी (माउ) हराई ।	पोथी हरायो ।
बाछो चर्दो छ ।	बाच्छो चर्छ ।	बाछी चर्दो छ ।	बाछी चर्छ ।

जुम्ली भाषाको *बल्ल आयो* वाक्यमा *बल्ल* पुलिङ्ग कर्तासँग (उद्देश्य) *आयो* क्रिया (विधेय) प्रयोग भएको छ भने *गाई आई* वाक्यमा *गाई* स्त्रीलिङ्ग कर्तासँग *आई* क्रिया प्रयोग भएको छ । *भाले हरायो* वाक्यमा *भाले* पुलिङ्ग कर्ता हो यससँग *हरायो* क्रिया प्रयोग भएको छ भने *पोथी (माउ) हराई* वाक्यमा *पोथी* स्त्रीलिङ्ग कर्ता हो यससँग *हराई* क्रियाको प्रयोग भएको छ । *बाछो चर्दो छ* वाक्यमा *बाछो* कर्तासँग *चर्दो छ* क्रियाको प्रयोग भएको छ भने *बाछी चर्दो छ* वाक्यमा *बाछी* कर्तासँग *चर्दो छ* क्रियाको प्रयोग भएको छ । यसरी भाषिकामा मानवेतर कर्ताअनुसार पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी क्रिया प्रयोग भएको छ । *गोरु* (पु.) मा *आयो* क्रिया प्रयोग हुने गर्दछ भने *गाई* (स्त्री) मा *आई* क्रियाको प्रयोग हुने गरेको छ । नेपाली भाषामा मानवेतर कर्ता *गोरु* र *गाईका* लागि समान क्रिया *आयो* को प्रयोग भएको छ । *भाले* र *पोथीका* लागि पनि *हरायो* समान क्रिया प्रयोग भएको छ । *बाछो* (पु.) र *बाछी*

(स्त्री.) कर्ताका रूपमा आउँदा चर्छ समान क्रिया प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषामा मानवेतर नाम भएको कर्ताको क्रिया लिङ्गअनुसार परिवर्तित भएको पाइँदैन । जुम्ली भाषामा मानवेतर नाम भएको कर्ताको क्रिया लिङ्गअनुसार परिवर्तित भएको हुन्छ ।

वचन : जुम्ली भाषाको कर्ता र क्रियापदको सङ्गतिलाई सङ्ख्येय र असङ्ख्येय मानवीय र मानवेतर कर्ताका आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ :

गणनीय (सङ्ख्येय) कर्ता भएको अवस्थामा जुम्ली भाषाको कर्ता र क्रिया (उद्देश्य र विधेय) को वचनसङ्गति निम्नानुसारको हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
भाइ ढगुड्डो छ ।	भाइ दौडन्छ ।	भाइ ढगुड्डा छुन् ।	भाइहरू दौडन्छन् ।
बुइनी डुल्ल गई ।	बहिनी घुम्न गई ।	बुइनी र भाइ डुल्ल गया ।	बहिनी र भाइ घुम्न गए ।
बोट उम्यो ।	बिरुवा उम्यो ।	बोट उम्यो ।	बिरुवा उम्रे ।

भाइ ढगुड्डो छ वाक्यमा भाइका लागि छ र भाइ ढगुड्डा छुन् वाक्यमा भाइका लागि छुन् क्रियाको प्रयोग भएको छ । बुइनी डुल्ल गई वाक्यमा बुइनी एकवचन कर्ता भएकाले गई क्रिया प्रयोग भएको छ भने बुइनी र भाइ डुल्ल गया वाक्यमा बुइनी र भाइ एकभन्दा बढी सङ्ख्याको कर्ता भएकाले गया क्रियाको प्रयोग भएको छ । त्यस्तै गरी बोट उम्यो वाक्यमा बोट एकवचन भएकाले उम्यो क्रियाको प्रयोग भएको छ भने बोट उम्या वाक्यमा बोट बहुवचन कर्ता (उद्देश्य) भएकाले उम्या क्रियाको प्रयोग भएको छ । जुम्ली भाषामा गणनीय (सङ्ख्येय) कर्ताको क्रियापद एकवचन र बहुवचनमा फरक फरक (वचनका आधारमा) प्रयोग हुने गरेको छ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पनि छ ।

अगणनीय (असङ्ख्येय) कर्ता भएको अवस्थामा जुम्ली भाषाको कर्ता (उद्देश्य) र क्रिया (विधेय) को वचनमा सङ्गति निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली	नेपाली
मत्थ चावल बिक्यो ।	धेरै चामल बिक्यो ।
सहब्वै धुलो राम्मो छ ।	सबै पिठो राम्रो छ ।

मेगले गलक्क रुजायो ।
बतासले पराल उडायो ।

पानीले निथ्रुक्क भिजायो ।
हावाले पराल उडायो ।

जुम्ली भाषामा अगणनीय (असङ्ख्येय) कर्ताको क्रियामा वचन भेदक पाइँदैन ।

ग) जुम्ली भाषामा मानवीय नामको वचनमा परिवर्तन :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
छोट्या आयो ।	केटो आयो ।	छोट्या आया ।	केटाहरू आए ।
छोट्टी आई ।	केटी आई ।	छोट्टी आईन् ।	केटीहरू आइन् ।
छोरो बजार गयाछ ।	छोरो बजार गएछ ।	छोरा बजार गयाछुन् ।	छोराहरू बजार गएछन् ।
भाइ दुल्यो ।	भाइ सुत्यो ।	भाइहरू दुल्या ।	भाइहरू सुते ।

जुम्ली भाषामा *छोट्या आयो* वाक्यमा *छोट्या* एकवचन कर्तासँग *आयो* क्रिया प्रयोग भएको छ भने *छोट्या आया* वाक्यको *छोट्या* बहुवचनको कर्तासँग *आया* क्रियाको प्रयोग भएको छ । यसरी जुम्ली भाषामा 'हरू' बहुवचनबोधक प्रत्ययको प्रयोग हुँदैन । *छोट्टी आई* वाक्यमा *छोट्टी* एकवचन कर्तासँग *आई* क्रिया प्रयोग भएको छ भने *छोट्टी आइन्* वाक्यमा *छोट्टी* बहुवचनकर्तासँग *आइन्* क्रियाको प्रयोग भएको छ । त्यस्तै *छोरो बजार गयाछ* वाक्यमा *छोरो* एकवचनकर्तासँग *गयाछ* क्रियापद प्रयोग भएको छ भने *छोरा बजार गयाछुन्* वाक्यमा *छोरा* बहुवचन बोधक कर्तासँग *गयाछुन्* क्रियाको प्रयोग भएको छ । *भाइ दुल्यो* वाक्यमा *भाइ* एकवचन कर्तासँग *दुल्यो* क्रिया प्रयोग भएको छ भने *भाइ दुल्या* वाक्यमा *भाइ* बहुवचनबोधक कर्तासँग *दुल्या* क्रियाको प्रयोग भएको छ । यी सबै सिँजाली भाषामा वाक्यमा कर्तालाई बहुवचन बनाउँदा 'हरू' बहुवचनबोधक प्रत्ययको प्रयोग भएको छैन । तर कर्ता अनुसार क्रियाको सङ्गति मिलाइएको छ । नेपाली भाषामा मानवीय नाम भएको कर्तालाई 'हरू' लगाएर क्रियासँग सङ्गति गरिएको छ ।

जुम्ली भाषाको मानवेतर नाममा रहेको वचनव्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ :

एकवचन	बहुवचन
-------	--------

जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
गाई रामी ।	गाई करायो	गाई राम्या ।	गाईहरू कराए ।
बाछो हरायो ।	बाछो हरायो ।	बाछा हराया ।	बाछाहरू हराए ।
चल्लो/चडो उड्यो ।	चरो उड्यो ।	चल्ला/चडा उड्या ।	चराहरू उडे ।
बस चल्यो ।	बस चल्यो ।	बस चल्या ।	बसहरू चले ।
गाग्रो फुट्यो ।	गाग्रो फुट्यो ।	गाग्रा फुट्या ।	गाग्राहरू फुटे ।

वाक्यमा गाई रामी, बाछो हरायो, चल्लो/चडो उड्यो, बस चल्यो, गाग्रो एकवचनका कर्ता हुन् । यिनीसँग रामी, हरायो, उड्यो, चल्यो, फुट्यो क्रिया प्रयोग भएर जुम्ली भाषामा वचनगत सङ्गति भएको छ । गाई रामी, बाछा हराया, चल्ला/चडा उड्या, बस चल्या, गाग्रा फुट्या वाक्यमा गाई, बाछा, चल्ला/चडा, बस, गाग्रा बहुवचन कर्तासँग राम्या, हराया, उड्या, चल्या, फुट्या क्रियाको प्रयोग भएको छ । यहाँ एकवचनका कर्तामा केहीमा उही रूप र केहीमा 'आ' कारले बहुवचनको कर्ताको रूप बुझाएको छ । यसरी जुम्ली भाषामा अमानवीय गणनीय नामको कर्ता बहुवचन हुँदा 'हरू' को प्रयोग भएको देखिँदैन ।

जुम्ली भाषिकामा समान लिङ्ग र पुरुषमा कर्ताको क्रियामा वचनको व्यवस्था :

जुम्ली	नेपाली
राम र हरि बजार गया छुन् ।	राम र हरि बजार गएका छन् ।
सीता र गीता पढ्न गया छुन् ।	सीता र गीता पढ्न गएका छन् ।
राम र रीता घर गया ।	राम र रीता घर गए ।
दिदी र भाइ मिल्ला छुन् ।	दिदी र भाइ मिल्ने छन् ।
रमेश, ज्योति, र सरिता डुल्लै छुन् ।	रमेश, ज्योति र सरिता डुल्लै छन् ।

जुम्ली भाषामा कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू समान लिङ्ग, पुरुष र वचनको भए बहुवचनको क्रिया प्रयोग हुने गर्छ भने कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू समान पुरुष र भिन्नै लिङ्गका भए सामान्य लिङ्ग र बहुवचनको क्रियापद प्रयोग भएको छ । नेपाली भाषामा समेत यस्तो व्यवस्था रहेको छ ।

जुम्ली भाषामा कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू भिन्न पुरुष (प्रथम, द्वितीय र तृतीय) को भएमा कर्ता र क्रियाको सङ्गति निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली	नेपाली
तुमी र मु पोखरा डुल्न जाऊँ ।	तिमी र म पोखरा घुम्न जाऔँ ।
ऊ र मु सहातै पड्डा छौँ ।	ऊ र म सँगै पढ्छौँ ।
ऊ, तुमी र मु एकै ठाउँपुडा बस्दा छौँ ।	ऊ, तिमी र म एकै ठाउँमा बस्छौँ ।
तो र मु एक खेल खेलौंला ।	तँ र म एउटा खेल खेलाँला ।

जुम्ली भाषामा तुमी र मु पोखरा डुल्न जाऊँ वाक्यमा तुमी र म का लागि प्रथम पुरुषको क्रिया जाऊँ प्रयोग भएको छ । ऊ र मु सहातै पड्डा छौँ वाक्यमा ऊ र मु का लागि प्रथम पुरुषको क्रिया छौँ प्रयोग भएको छ । ऊ, तुमी र मु एकै ठाउँपुडा बस्दा छौँ वाक्यमा ऊ, तुमी र मु कर्ताका लागि प्रथम पुरुषको छौँ क्रिया प्रयोग भएको छ । तो र मु एक खेल खेलौंला वाक्यमा आएका तो र मु का लागि प्रथम पुरुषको क्रिया खेलौंला प्रयोग भएको छ । जुम्ली भाषामा कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू भिन्न पुरुषको भएमा प्रथम पुरुषका साथ द्वितीय र तृतीय पुरुषका कर्ताहरू छन् भने प्रथम पुरुषको बहुवचनको क्रियापद प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषामा समेत कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू भिन्न पुरुषको भएमा प्रथम पुरुषका साथ द्वितीय, तृतीय पुरुषका कर्ताहरू भएमा प्रथम पुरुषको बहुवचन क्रियापद प्रयोग हुन्छ ।

जुम्ली भाषामा कर्तृवाच्यका कर्ताहरू द्वितीय र तृतीय पुरुष र तृतीय पुरुषका भएमा कर्ता र क्रियाको सङ्गति निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली	नेपाली
ऊ र तुमी पोखरा डुल्न गयो ।	ऊ र तिमी पोखरा घुम्न गयो ।
ऊ, त्यो, तुमी सहातै पड्डा छौ ।	ऊ, त्यो, तिमी सँगै पढ्छौ ।
पुष्प र तुमी फुडुक्कै ढुल्यौ ।	पुष्प र तिमी भुसुक्कै निदायौ ।

ऊ र तुमी पोखरा डुल्न गयो वाक्यमा ऊ र तुमीका लागि द्वितीय पुरुषको गयो क्रियापद प्रयोग भएको छ । ऊ, त्यो र तुमी सहातै पड्डा छौ वाक्यमा ऊ, त्यो तुमी कर्ताका

लागि द्वितीय पुरुषको पड्डा छौं क्रियापद प्रयोग भएको छ । पुष्प र तुमी फुडुक्कै दुल्यौं वाक्यमा आएका पुष्प र तुमी मा द्वितीय पुरुषको दुल्यौं क्रियापद प्रयोग हुन्छ । यसरी जुम्ली भाषामा कर्तृवाच्यका कर्ताहरू द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषका भएमा द्वितीय पुरुषको बहुवचन क्रियापद प्रयोग हुन्छ । नेपाली भाषामा समेत यो व्यवस्था देखिएकाले जुम्ली र नेपालीको यस्तो व्यवस्था समान छ ।

कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू विकल्पबोधक संयोजकद्वारा जोडिएको भए कर्ता र क्रियाको सङ्गति निम्नानुसारको हुन्छ :

जुम्ली	नेपाली
मुँ या भाइ परीक्षामा पास हुन्छौं ।	म वा भाइ परीक्षामा उत्तीर्ण हुन्छौं ।
तुमी या दिदी छकालै उठ्ठी छौं ।	तिमी वा दिदी विहानै उठ्छ्यौं ।

पहिलो वाक्य मु या भाइ परीक्षामा पास हुन्छौं मा हुन्छौं क्रिया मुँ/भाइ कर्ता निकट भएर प्रयोग भएको छ । दोस्रो वाक्य तुमी या दिदी छकालै उठ्ठीछौं मा तुमी र दिदी भएकाले दिदी कर्ता अनुकुलको क्रिया निकट भएर प्रयोग भएको छ । कर्तृवाच्यका एकभन्दा बढी कर्ताहरू विकल्पबोधक संयोजकद्वारा जोडिएको छ भने नजिकको कर्ताको लिङ्ग, पुरुष, वचन अनुसार क्रियापद रहने गरेको छ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पनि रहेको छ ।

कर्ता वा उद्देश्य नरहेको कर्मवाच्य र भाववाच्यमा जुम्ली भाषिकाको कर्ता र क्रियाको सङ्गति :

कर्मवाच्य		भाववाच्य	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
भाइ देखियो ।	भाइ देखियो ।	दिनभरि डुलियो ।	दिनभरि घुमियो ।
मु देखिएँ ।	म देखिए ।	माइमारी डुलियो ।	मस्त सुतिन्छ ।
तुमी देखियो ।	तिमी देखियो ।	भोलि घर गइन्छ ।	भोलि घर गइन्छ ।
ती देखिए ।	उनीहरू देखिए ।	माइमारी हिडिन्छ ।	बेस्सरी हिडिन्छ ।

कर्मवाच्यको भाइ देखियो वाक्यमा भाइ अनुसार देखियो क्रिया मु देखिए वाक्यमा मु अनुसारको देखिए क्रिया त्यस्तै गरेर तुमी देखियो वाक्यको तुमी अनुसारको देखियो क्रिया र ती देखिए वाक्यमा ती अनुसारको देखिए क्रिया प्रयोग भएको देखिएकाले जुम्ली भाषामा

कर्मवाच्यमा कर्म अनुसारको क्रिया प्रयोग हुने गरेको छ । कर्ता वा उद्देश्य नरहेको कर्मवाच्य र भाववाच्यमा कर्ता अनुसारको क्रिया नरही कर्म वाच्यमा कर्म अनुसार र भाव वाच्यमा तृतीय पुरुष, पुलिङ्ग, एकवचनको क्रिया रहने गरेको छ । यो विशेषता नेपाली भाषामा पनि रहेको छ ।

जुम्ली भाषामा आदरार्थीका कर्ताको सङ्गति क्रियासँग निम्नानुसारको छः

जुम्ली	नेपाली
बाबा आज आउनु हुन्या हो ।	बुबा आज आउनु हुन्छ ।
तो घर जान्छइ ।	तँ घर जान्छस् ।
कुमला बेली आइछुन् ।	कमला हिजो आइछन् ।
आमाले जुत्ता किनिन् ।	आमाले जुत्ता किन्नुभयो ।
याँले कथा सहुनाया ।	उहाँले कथा सुनाउनु भयो ।
तुमी कइले आयौ ।	तपाईंहरू कहिले आउनु भयो ।

दिइएका मध्ये पहिलो वाक्य *बाबा आज आउनु हुन्या हो* ले उच्च आदर जनाउने गर्दछ । यसमा *हुन्या हो* क्रियापद प्रयोग भएको छ । त्यसैगरी *तो घर जान्छइ* वाक्य अनादर हो । *तो* कर्तामा *जान्छइ* क्रियाको प्रयोग भएको छ । *कुमला बेली आइछुन्* वाक्यमा *आइछुन्* क्रियापदले सामान्य आदर जनाएको छ । *आमाले जुत्ता किनिन्* वाक्यमा *आमाको* आदरार्थीमा सामान्य क्रिया *किनिन्* प्रयोग भएको छ । यस्तो प्रयोग नेपाली भाषाको उच्च आदरार्थीका रूपमा हुने गर्दछ । *याँले कथा सहुनाया* वाक्यमा *याँ* विशेष आदर कर्ता हो भने यसमा *सहुनाया* क्रियाको प्रयोग भएको छ । जुम्ली भाषाको *याँले* नेपाली भाषामा *उहाँ* जनाउने गर्दछ । *तुमी कइले आयौ* वाक्यमा *तुमीका* लागि *आयौ* क्रिया प्रयोग भएको छ । जुम्ली भाषामा आदर अनादर बुझाउने क्रियाको प्रयोग फरक फरक खालको छ । कर्ता आदरको भए क्रिया आदरको प्रयोग गरिन्छ भने कर्ता अनादरको भए क्रिया पनि अनादरको प्रयोग हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा पनि आदर बुझाउने कर्ता भए आदर क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ । जुम्ली भाषामा *तो/तुमी/याँ* बाहेकका आदर कर्ता भेटिदैन । जुम्ली नेपाली भाषाको आदरार्थी कर्ताको सङ्गति हुँदा कर्ता क्रियाको संरचनामा भिन्नता छ ।

विशेष्य र विशेषणको सङ्गति : विशेष्य प्रयुक्त विशेषण जुन लिङ्ग, वचन र आदरमा छ विशेष्यको लिङ्ग, वचन, आदर पनि त्यही अनुसार हुनु विशेषण र विशेष्यबिचको सङ्गति हो । विशेषणको शीर्ष भई आउने नामलाई विशेष्यका रूपमा लिइन्छ । यसमा नाम र क्रियापदका बिचमा मात्र नभई नाम, सर्वनाम, विशेषणका बिच पनि सङ्गति व्यक्त हुन्छ (अधिकारी, २०६८ पृ. २०६) । विशेषणले विशेषण जाहेर गरेको नाम (विशेष्य) र विशेषता जाहेर गर्ने शब्द विशेषणको सङ्गतिलाई विशेष्य र विशेषणको पदसङ्गति भनिन्छ (शर्मा, २०५६ पृ. ६८) । विशेषणको पुरुष नहुने भएकाले पुरुषका आधारमा यिनीहरूबिच पदसङ्गति हुँदैन ।

लिङ्ग :

पुलिङ्ग		स्त्रीलिङ्ग	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
कान्ठो छोरो	कान्छो छोरो	कान्ठी छोरी	कान्छी छोरी
पड्या छोरो	पढेको छोरो	पड्यइ छोरी	पढेकी छोरी

जुम्ली भाषामा कान्ठो छोरो र कान्ठी छोरीमा ओ कार र इ कारले लिङ्ग बुझाएको छ । त्यस्तै पड्या छोरो र पड्यइ छोरी मा पड्या र पड्यइ ले लिङ्ग देखाएको हुन्छ । जुम्ली भाषामा विशेष्य विशेषणका बिच लिङ्गसङ्गति हुन्छ । नेपाली भाषामा पनि मानवीय विशेष्य र विशेषणका सङ्गति लिङ्गका आधारमा हुने गरेको छ । यद्यपि यी दुवै भाषा भाषाका विशेषण शब्दावलीको संरचना भने फरक फरक खालको हुन्छ ।

वचन :

जुम्ली भाषामा मानवीय विशेष्य र विशेषणकाबिच वचनव्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ :

एकवचन		बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मोटो मान्ठ आयो ।	मोटो मान्छे आयो ।	मोटा मान्ठ आया ।	मोटा मान्छेहरू आए ।

गोरी छोटी । गोरी केटी । गोरी छोटी । गोरी केटीहरू ।
ऊ होचो छ । ऊ होचो छ । ऊ/ती होचा छन् । उनीहरू होचा छन् ।

मोटो मान्ठ आयो मा मोटो मान्ठले पुलिङ्ग एकवचन जनाउने भएकाले आयो एकवचन क्रियाको प्रयोग भएको छ भने मोटा मान्ठ आया वाक्यमा मोटा मान्ठ बहुवचनबोधक क्रिया भएकाले आया क्रियाको प्रयोग भएको छ । गोरी छोटी मा गोरी एकवचन विशेषणमा छोटी विशेष्य प्रयोग भएको छ भने बहुवचन जनाउँदा समेत गोरी छोटीले नै जनाउने गरेको छ । ऊ होचो छ वाक्यमा ऊ एकवचन भएकाले होचो भएको छ भने ऊ/ती बहुवचन भएकाले होचा हुने गरेको छ । सिँजाली भाषिकामा मानवीय विशेष्य र विशेषणविच वचनका आधारमा पदसङ्गति हुने गरेको छ । नेपाली भाषामा समेत यस्तो पदसङ्गति हुने गर्दछ । सिँजाली र नेपाली भाषामा विशेष्य र विशेषणविच वचनगत पदसङ्गति हुँदा शब्द संरचनामा भने भिन्नता हुन्छ ।

जुम्ली भाषामा मानवेतर विशेष्य र विशेषणविच वचनका आधारमा पद सङ्गतिको व्यवस्था :

एकवचन	बहुवचन		
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
कालो भुँइसो	कालो भैंसी	काला भुँइसा	काला भैंसीहरू
नानो पाठो	सानो पाठो	नाना पाठा	साना पाठा
अल्को रुख	अग्लो रुख	अल्का रुख	अग्ला रुख

कालो भुँइसो मा भएको ओ कारले एकवचन विशेष्य विशेषण जनाएको छ । नानो पाठो, अल्को रुख मा आएको नानो अल्को विशेषणको ओ कार एकवचन हो । काला भुँइसा, नाना पाठा, अल्का रुख वाक्यमा आएका आ कारले बहुवचन जनाएको छ । जुम्ली भाषामा मानवेतर विशेष्य र विशेषणविच वचनका आधारमा पदसङ्गति हुने गरेको छ ।

आदर : आदर मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ (अधिकारी, २०६२ पृ.९९) । जुम्ली भाषामा मानवीय विशेष्य र विशेषणविच आदरका आधारमा :

अनादर		आदर	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
वाठो छोट्या	वाठो केटो	वाठा छोट्या	वाठा केटा
कइलो भाइ	खैरो भाइ	कइला भाइ	खैरा भाइ

वाठो केटोका लागि वाठो छोट्या प्रयोग भएको छ भने वाठा केटाका लागि वाठा छोट्या त्यस्तैगरी खैरो भाइका लागि कइलो भाइ र खैरा भाइका लागि कइला भाइ प्रयोग भएको छ ।

भेदक र भेद्यको सङ्गति : षष्ठी विभक्ति लागेको विशेषार्थबोधक भेदक र त्यसले विशेषता जाहेर गर्ने नाम (भेद्य) र विशेष्यको विच वचन, लिङ्ग र आदरका आधारमा हुने मेललाई भेदक र भेद्यको सङ्गति भनिन्छ । विशेष्य शब्द (भेद्य) र सम्बन्धवाचक विभक्ति लागेका शब्द (भेदक) को सङ्गतिलाई भेद्य र भेदकको पदसङ्गति भनिन्छ । भेद्यको जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष हुन्छ भेदकको पनि त्यही लिङ्ग, वचन, पुरुष हुन्छ (शर्मा, २०६४ पृ.६८) । वाक्यमा रहेका को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी जस्ता षष्ठी विभक्ति चिन्ह लागेका पदलाई भेदक शब्द र उक्त भेदक पदसँग सम्बन्धित रहेको अर्को पदलाई भेद्य मानिन्छ । जुम्ली भाषामा भेदक र भेद्यका विचमा वचन, आदर र लिङ्गका आधारमा हुने सङ्गति :

लिङ्ग :

जुम्ली भाषामा भेद्य र भेदकको लिङ्गव्यवस्था

भेदक पुलिङ्ग		भेद्य स्त्रीलिङ्ग	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मेरा कान्ठा वा	मेरा कान्छा बुबा	मेरी कान्ठी आमा	मेरी कान्छी आमा
रामो छोरो	रामको छोरो	रामइ छोरी	रामकी छोरी
मेरो भाइ	मेरो भाइ	मेरी बुइनी	मेरी बहिनी

(क्षेत्रगत अध्ययन)

वाक्यमा मेरा कान्ठा वा ले पुलिङ्ग र मेरी कान्ठी आमा ले स्त्रीलिङ्ग जनाएको छ । यहाँ लिङ्गत भेद आ कार र इ कारले निर्धारण गरेको छ । त्यसैगरी रामो छोरो पुलिङ्ग हो भने रामइ छोरी स्त्रीलिङ्ग हो । त्यस्तै मेरो भाइ पुलिङ्ग हो भने मेरी बुइनी स्त्रीलिङ्ग हो । भेदकमा को का सट्टा ओ की का सट्टा मइ मात्र पनि प्रयोग हुने गरेको छ । विभक्तिको प्रयोगले भेदकमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा लिङ्गगत भेद हुन्छ ।

वचन : मानवीय र मानवेतर नाम भेद्य हुँदा भेदक र भेद्यको वचनव्यवस्था निम्नानुसारको हुन्छ :

मानवीय नाम भेद्य हुँदा भेदक र भेद्यको वचनव्यवस्था

भेदक एकवचन		भेद्य बहुवचन	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
मेरो भतिजो	मेरो भतिजो	मेरा भतिजा	मेरा भतिजाहरू
रामो छोरो/रामइ छोरी	रामको छोरो/रामकी छोरी	रामा छोरा/रामइ छोरी	रामका छोराहरू/ रामकी छोरीहरू

(क्षेत्रगत अध्ययन)

मेरो भतिजोले एकवचन जनाएको छ, भने मेरो भतिजाले बहुवचन बुझाएको छ । रामो छोरो एकवचन हो भने रामा छोरा बहुवचन हुन् । रामइ छोरीले एकवचन र बहुवचन दुवै जनाउने गरेको छ । जुम्ली भाषामा सङ्ख्येय मानवीय नाम भेदकको वचनमा भने 'हरू' प्रत्यय भने जोडिने गरेको पाइँदैन । यसरी जुम्ली भाषामा सङ्ख्येय मानवीय नाम भेद्य छ, भने भेदकको लिङ्ग र वचन भेद्यकै लिङ्ग वचन अनुसारको हुने गरेको छ । नेपाली भाषामा पनि यो प्रक्रिया भेटिन्छ । जुम्ली र नेपाली भाषाको भेदक शब्दावलीको संरचनामा भने भिन्नता छ ।

जुम्ली भाषामा मानवेतर नाम भेद्य हुँदा भेदक भेद्यको सङ्गति

भेदक		भेद्य	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
उइको	उसको	भाइ	भाइ
उइका	उसका	भाइ	भाइहरू
हाम्मो	हाम्रो	मान्ठ	मान्छे
हाम्मा	हाम्रा	मान्ठ	मान्छेहरू

जुम्ली भाषामा सङ्ख्येय सजीव मानवेतर नाम भेद्य छ भने त्यसको वचन अनुसार भेदकको वचनसङ्गति हुने गर्दछ। नेपाली भाषामा पनि यस्तै प्रक्रिया रहने गरेको हुन्छ। जुम्ली र नेपाली भाषाका भेदक भेद्य शब्दावलीको संरचनामा भने भिन्नता रहेको छ।

जुम्ली भाषामा निर्जीव नाम भेद्य हुँदा भेदक र भेद्यको सङ्गति :

निर्जीव नाममा भेद्य र भेदकको सङ्गति व्यवस्था

भेदक		भेद्य	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
उइको	उसको	घर	घर
उइका	उसका	डोका	डोका (हरू)
मेरो	मेरो	कोठा	कोठो
मेरा	मेरा	कोठा	कोठा (हरू)
तुम्मो	तिम्रो	किताप	किताब
तुम्मा	तिम्रा	किताप	किताबहरू

(क्षेत्रगत अध्ययन)

उइको घर (एकवचन) उइका घर (बहुवचन), मेरो कोठा (एकवचन), मेरा कोठा (बहुवचन), तुम्मो किताप (एकवचन) तुम्मा किताप (बहुवचन), का रूपमा प्रयोग भए

अनुसार भेद्य एकवचन हुँदा भेदकमा ओ कार लागेको हुन्छ भने भेद्य बहुवचन हुँदा भेदकमा आ कार लागेको हुन्छ । नेपाली भाषामा पनि यस्तै व्यवस्था रहेको हुन्छ । निर्जीव वस्तुको भेदक भेद्यमा जुम्ली नेपालीमा समानता हुन्छ । तर जुम्ली भाषामा बहुवचन हुँदा भेदकमा रहेको आ कारले नै बहुवचनबोध गराएको हुन्छ । नेपालीमा भेदक आ कार र भेद्यमा हरू प्रत्यय लाग्ने गरेको हुन्छ ।

आदर : जुम्ली भाषामा आदरका आधारमा भेदक भेद्यकाबिचको सङ्गति :

जुम्ली भाषामा आदरका आधारमा भेदक भेद्यको सङ्गतिव्यवस्था

भेदक		भेद्य	
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
हाम्मो	हाम्रो	दिदी	दिदी
हाम्मा	हाम्रा	दिदी	दिदी
याँका	उहाँका	भाइ	भाइ
आप्लो	आफ्नो	छोरा	छोरा
ताँका	यहाँ/आफू	भाई	भाइ

(क्षेत्रगत अध्ययन)

जुम्ली भाषामा *हाम्मो दिदी* अनादर हो भने *हाम्मा दिदी* आदर हो । *याँको भाइ*, *आप्लो छोरा*, *ताँका भाइ* पनि आदरयुक्त भेदक भेद्य हो । यसरी जुम्लीमा आदरका आधारमा भेदक र भेद्यका बिच सङ्गति हुने गर्दछ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पनि तर भेदक भेद्य शब्दावलीको संरचनामा भने भिन्नता रहेको छ ।

नाम र सर्वनामबिचको सङ्गति : सर्वनामलाई नामस्थानिक शब्द भनिन्छ । नामका सट्टा आउने सर्वनाम र नामका बिचको पदसङ्गति नाम र सर्वनामको पदसङ्गति हो । जुन नामको ठाउँमा सर्वनाम आउँछ त्यही नामको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर हुनुपर्छ (शर्मा, २०६४ पृ.६७) । जुन वाक्यमा प्रयुक्त नामपद जुन वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदरमा छ त्यसका

सङ्ग्राममा आउने सर्वनामको पनि त्यस्तै मेल हुनु नाम र सर्वनामविचको सङ्गति हो । यो सङ्गति लिङ्ग, वचन र आदरका आधारमा हुने गर्दछ ।

लिङ्ग : लिङ्गका आधारमा जुम्ली भाषाको नाम र सर्वनामविचको सङ्गति :

जुम्ली भाषामा लिङ्गका आधारमा नाम र सर्वनामको सङ्गति व्यवस्था

नम	सर्वनाम		
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
छोरो बजार गयाछ ।	छोरो बजार गएको छ ।	ऊ सहाटै फर्कन्छ ।	ऊ छिट्टै फर्कन्छ ।
छोरी बजार गयाइछ ।	छोरी बजार गएकी छ ।	ऊ सहाटै फर्कन्छ ।	ऊ छिट्टै फर्कन्छे ।

(क्षेत्रगत अध्ययन)

वाक्यमा *छोरो बजार गयाछ* का लागि ऊ सर्वनामको प्रयोग भएको छ भने *छोरी बजार गयाइ छ* का लागि पनि ऊ सर्वनाम कै प्रयोग भएको छ । यसरी जुम्ली भाषिकामा नाम र सर्वनामविचको सङ्गति लिङ्गका आधारमा प्रभावित भएको देखिदैन ।

वचन : जुम्ली भाषाको नाम र सर्वनामविचको सङ्गति वचनका आधारमा :

नाम	सर्वनाम		आधार
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली
छोरो बजार गयाछ ।	छोरो बजार गएको छ ।	ऊ सहाटै फर्कन्छ ।	ऊ छिट्टै फर्कन्छ । पुलिङ्ग तृतीय एकवचन
छोरा बजार गयाछुन् ।	छोराहरू बजार गएका छन् ।	ऊ सहाटै फर्कनान् ।	उनीहरू छिट्टै फर्कन्छन् । तृतीय पुरुष बहुवचन

(क्षेत्रगत अध्ययन)

छोरो बजार गयाछ मा ऊ को प्रयोग भएको छ भने *छोरा बजार गयाछुन्* मा पनि ऊ नै प्रयोग हुन गई *ऊ सहाटै फर्कनान्* भएको छ । यसरी जुम्ली भाषामा नाम र सर्वनामविचको सङ्गति वचनका आधारमा भएको छ । नेपाली भाषामा पनि यस्तो सङ्गति वचनका आधारमा हुने गरेको छ ।

आदर :

नाम	सर्वनाम	आधार		
जुम्ली	नेपाली	जुम्ली	नेपाली	
बुइनी गई ।	बहिनी गई ।	ऊ फर्किन्छ ।	ऊ फर्कन्छे ।	अनादर
भान्ज गया	भान्जा गए ।	उनी फर्कनान् ।	उनी फर्कन्छन् ।	सामान्य
दाजु आया ।	दाजु आउनुभयो ।	ऊ फर्कनान् ।	उहाँ फर्कनुहुन्छ	उच्च
बाबा आया ।	बुबा आउनुभयो ।	ऊ फर्कनान् ।	उहाँ फर्कनुहुन्छ	उच्च
आमा आइन् ।	आमा आउनुभयो ।	ऊ फर्किनिन् ।	उहाँ फर्कनुहुन्छ	उच्च

(क्षेत्रगत अध्ययन)

जुम्ली भाषामा बुइनी गईका सट्टामा ऊ फर्किन्छ प्रयोग भएको छ । यसले अनादर जनाउने गर्दछ । भान्ज गयाका सट्टामा उनी फर्कनान् । दाजु आयाका सट्टामा ऊ फर्कनान् प्रयोग भएको छ । यसले सामान्य आदर बुझाउँछ भने बाबा आयाका सट्टामा ऊ फर्कनान् प्रयोग भएको छ भने आमा आइन्का सट्टामा ऊ फर्किनिन् सर्वनामको प्रयोग भएको छ । जुम्ली भाषिकामा अनादर, सामान्य आदरको मात्र प्रयोग हुने गरेको छ । जुम्लीमा नाम र सर्वनामका बिच आदरगत सङ्गति हुँदैन ।

निष्कर्ष

नेपाली भाषाको प्राचीन भाषा सिँजाली खस भाषा जुम्ली भाषा हुँदै नेपाली भाषा भएकाले यो भाषा हालको कर्णाली प्रदेशको जुम्ला जिल्लामा बोलिन्छ । जुम्ली भाषामा उद्देश्य र विधेयबिचको सङ्गति, विशेष्य र विशेषणबिचको, भेदक भेद्यबिच र नाम सर्वनामबिचको सङ्गति लिङ्ग, वचन, आदरका आधार अध्ययन गरिएको छ । यस भाषामा रहेको वाक्यसङ्गति व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा यसको कर्ता र क्रियामा सङ्गति व्यवस्था लिंगका आधारमा मानवीय कर्ताको लिंग अनुसार क्रियामा प्रभाव परेको छ । वाक्य संरचनामा प्रयुक्त शब्दको संरचना मौलिक प्रकृतिको छ । मानवेतरमा कर्ता क्रियाको सङ्गतिमा जुम्लीमा गाई स्त्रीलिङ्गमा समेत स्त्रीलिङ्गी क्रियाको प्रयोग भएको छ । यो व्यवस्था नेपाली भाषामा

सम्पूर्ण मानवेतरमा पुलिङ्गी क्रियाको प्रयोग हुने गर्दछ। वचनमा जुम्लीमा हरू को प्रयोग हुँदैन। बहुवचनबोधक शब्दप नि मौलिक रहेका छन्। आदरमा तो तुमी मात्र प्रयोग हुने गर्दछ। शब्द संरचनामा जुम्ली भन्दा नेपाली भिन्न छ। भेदक भेद्यमा सङ्गति व्यवस्थामा जुम्लीमा विभक्तिको प्रयोग कम मात्रामा हुने गर्दछ। जुम्लीमा आकारबाट नै बहुवचनबोधक हुने गर्दछ। जुम्ली र नेपालीमा सङ्गति व्यवस्था समान भए पनि शब्दसंरचनामा भिन्नता रहेको छ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२). समसामयिक नेपाली व्याकरण. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।
 आचार्य, राजेन्द्रकुमार (२०६०). केन्द्रीय नेपाली शब्दकोश. विवेकशील प्रकाशन।
 खनाल, पेशल (२०६८). शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति. काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन।
 गौतम, देवीप्रसाद (२०५३). नेपालीमा पदावली व्यवस्था. अप्रकाशित विद्यावारिधि
 शोधप्रबन्ध. मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय डिनको कार्यालय।
 तिवारी, गोपालनिधि (२०३०). नेपाली भाषाको बनोट. नेराप्रप्र।
 तिवारी, भोलानाथ (१९९६). तुलनात्मक भाषाविज्ञान. मोतीलाल बनारसीदास।
 भण्डारी/शर्मा, गणेशप्रसाद (१९८६). नेपाली रूपरचना और हिन्दी से उसका सामीप्य,
 बोधगम्यता. विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध. मघय विश्वविद्यालय।
 भण्डारी, पारसमणि (२०५२/०५४). प्रायोगिक भाषाविज्ञानका केही पक्ष. विद्यार्थी पुस्तक
 भण्डार।
 यादव, योगेन्द्रप्रसाद र रेग्मी, भीमनारायण (२०५९). भाषाविज्ञान. न्यू हीरा बुक्स
 इन्टरप्राइजेज।
 यात्री, पूर्णप्रकाश (२०५३). नेपाली भाषाको ऐतिहासिक मीमांसा. एकता प्रकाशन।
 रिमाल, प्रदीप (२०२८). कर्णाली लोक संस्कृति साहित्य सङ्गीत र कला. खण्ड ५ नेराप्रप्र।
 शर्मा, मोहनराज (२०६४). शब्दरचना र वर्णविन्यास वाक्यतत्त्व. अभिव्यक्ति र
 पाठहरू/साहित्य. बुक सेन्टर।